

KÖK TÜRKÇE KAYNAKLARDA GEÇEN BAYIRKULAR

Yrd. Doç. Dr. S. GÖMEÇ

Çin kaynaklarında Tölöslerin bir boyu olarak geçen Bayırkuları, Tokuz Oguz federasyonu içerisinde de görmek mümkün olup Kök Türklerin doğusunda, Oğuzların kuzeyinde yaşıyorlardı¹. Çince *Pa-ye-ku*² şeklinde transkripsiyon edilmiş olan Bayırku adı, Tibetçe metinlerde *Bayarbgö ve Bayarkata*³ biçiminde geçmektedir.

Bayırkular, Ç'u-lo Kagan zamanında Altı Bag Bodun'u meydana getirmişler; 627 yılında İl Kagan'ın idaresi sırasında, Sır Tarduşlarla beraber isyan etmişlerdir. Bu sıradaki olaylar Kök Türklerle bağlı boyların birer birer ayrılmalarına sebep oldu. Sır Tarduşların İrkin unvanını taşıyan İnanç'larının yanına giderek ona bağlandılar. İnanç Ötüken'de otağını kurarak, Altı Bag Bodun'u da yanına aldı. 629 senesinde de Altı Bag Bodun Çin'e tabi olmaya gitti⁴. Bu tarihten sonra zaten 630 tarihinde, Kök Türkler bir inkîraz devresine girdiler.

Ancak, Kök Türkler muhtemelen 709 larda Bayırkuları tekrar itaata almışlardır; **Anta kisre Yir Bayırku Ulug İrkin yağı boltı. Anı**

- (1) M.J. Degignes, Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Garbi Tatarların Tarih-i Umumisi, C. 3, İstanbul 1924, s. 15; E. Chavannes, Documents sur les Tou-Kiue [Turcs] Occidentaux, Paris 1903, s. 89; W. Eberhard, Çin'in Şimal Komşuları, Çev. N. Uluğtuğ, Ankara 1942, s. 60, 154; M.T. Liu, Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-Küe), C. 2, Wiesbaden 1956, s. 189; V. Thomsen, "Dr. M.A. Stein's Manuscripts in Turkish Runic Script from Miran and Tun-huang", Journal of the Royal Asiatic Society, London 1912, s. 189.
- (2) Eberhard, a.g.e., s. 6; J.R. Hamilton, Les Ouighours. A L'Epoque des Cinq Dynasties, Paris 1955, s. 2; Liu, a.g.e., C. 1, s. 127.
- (3) J. Bacot, "Reconnaissance en Haute Asie Septentrionale par Cinq Envoyes Ouigours au VIII e Siecle", Journal Asiatique, Tom. CCXLIV, Paris 1956, s. 143; H.W. Bailey, "A Khotanese Text Concerning the Turks in Kantsou", Asia Major, Vol. 1, London 1949, s. 29; H.W. Bailey, "The Staäl Holstein Miscellany", Asia Major, Vol. 2, London 1951—52, s. 22.
- (4) H.N. Orkun, Türk Tarihi, C. 1, Ankara 1946, s. 106—107; Liu, a.g.e., s. 141—142; S. Julien, "Documents sur les Tou-Kiue (Turcs)", Journal Asiatique, Tom. 4, Paris 1864, s. 222—227; J.T. Chang, T'ang Devrindeki Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler, Doktora Tezi, Taipei 1968, s. 49—59.

yanıp Türgi Yargun Köl⁵te bozdumuz⁶. Bayırkuların 710 tarihinden önce itaata alındıkları, yukarıdaki cümlelerden sonra gelen satırlardan da anlaşılmaktadır: Köl Tigin altı otuz yaşına Kırkız tapa süledimiz. Süngüg batımı karış söküp Kögmen Yışığ toğa yorıp Kırkız bodunıg uda basdımız. Kaganın birle Songa Yışda süngüşdümüz. Köl Tigin Bayırkunıg ak adgırığ binip oplayu tegdi. Bir erig okun urtı. İki erig üdi aşırı sançdı. Ol tegdükte Bayırkunıg ak adgırığ udlıkın sıyu urtı⁷. Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere, Köl Tigin'in bu savaşlarda bindiği atlar hep, daha önce itaata aldığı beylerin atlarıdır. Nendense bu husus şimdiye kadar hep gözden kaçmıştır.

716 senesinde Bayırkular, Kök Türklere karşı bir kez daha isyan ettiler. Kapan Kagan'ın son seferi Togla Nehri kıyısındaki Bayırkulara karşı olmuştur. Fakat, o Ötüken'e geri dönerken gerekli emniyet tedbirlerini almadığından dolayı, yolda bir Bayırku askeri tarafından öldürüldü⁸. Kapan kagan'ın öldürülmesi hadisesi ile adları yayılan Bayırkular Uygurlar döneminde de önemlerini korumuşlardır.

Bayırkular, Uygurlar çağında dokuz aileden müteşekkil olup, Çabış Sengün adlı bir komutanın idaresinde bulunuyorlardı: **Buyrukı Çabış Şengün, bodunı Tokuz Bayırku...⁹**.

- (5) Türgi Yargun Köl'ün nerede olduğu şimdiye kadar tam olarak öğrenilememiştir. fakat Togla'nın kuzeybatısında küçük bir göl olsa gerek.
- (6) Bakınız, Köl Tigin Yazıtı, Doğu tarafı, 34: *Ondan Sonra Yir Bayırkuların Ulug İrkin'i düşman oldu. Onu dağıtıp Türgi Yargun Köl'ünde bozduk.*
- (7) Bakınız, Köl Tigin Yazıtı, Doğu tarafı, 34-36: *Köl Tigin yirmi altı yaşındayken Kırkızlara doğru ordu sevkettik. Mızrak batımı karı söküp, Kögmen Yış'ı aşarak, yürüyüp Kırkız halkını uykuda bastık. Kagan'ı ile Songa Yış'da savaşık. Köl Tigin Bayırku'nun ak avgırına binip hızla hücum etti. Bir eri ok ile vurdu, iki eri takip ederek mızrakladı. Bu hücumda Bayırku'nun ak avgırının uyuğunu kırarak vurdular.*
- (8) W. Eberhard, Çin Tarihi, 2. baskı, Ankara 1987 s. 210; L.N. Gumilyev, Drevniye Tyurki, Moskova 1967. s. 450; Liu, a.g.e., s. 258-259; R. Giraud, L'Empire des Turcs Celestes, Paris 1960, s. 52; E.H. Parker, "Inscription de L'Orkhon", Journal of the China Branc of the Royal Asiatic Society, Vol. 31 (1896-97), Shanghai, s. 12; Chang, a.g.t., s. 170-171.
- (9) Bakınız, Taryat Terhin Yazıtı, Kuzey tarafı, 4: *Bakanı Çabış Sengün, halkı Tokuz Bayırku...*

Bu Yazıt için bakınız, S.G. Klyaştorny, "Terhinskaya Nadpis", Sovyetskaya Tyurkologiya, No 3, Bakü 1980, s. 82-95; S.G. Klyaştorny, "The Terkhin Inscription", Acta Orientalia, Tom. 36; Budapest 1982, s. 335-349; T. Tekin, "Kuzey Moğolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı", Belleten. C. 49, Ankara 1982, s. 795-825.

Bayırku adını en son, 10. yüzyılın ilk yarısına ait olduğunu sandığımız Miran Metinlerinde görüyoruz¹⁰. Buradan çıkan neticeye göre, Bayırkular 10. yüzyılda da Uygurlara tabidirler. Bu görüşümüzü Hotan'da bulunan Tibetçe metinler de desteklemektedir. 10. yüzyılda Kansu'da Bayırkular bulunuyordu ve Uygur tahtında etkili bir role sahiptiler¹¹.

(10) Bakınız, Miran Metinleri, A Yüzü, 15. satır.

Bu yazmayı A. Stein, 1907 yılında Tun-huang bölgesinde, Miran Kalesi harabeleri içerisinde bulmuştur. Bu kale Stein'e göre, Tarım havzasının güney vahalarının Tun-huang'a giden yolunu muhafaza için yapılmıştır. Yazmalar üç kısımdır. Kağıdın yalnız bir yüzüne yazılmış olmasına rağmen, B yazmasının iki tarafı da yazılıdır. C yazması da diğerlerinden müstakil bir nüshadır. Bu metinler için bakınız, H.N. Orkun, Eski Türk Yazıtları, C. 2, İstanbul 1936, s. 64-67; Thomsen, a.g.m., s. 186-187.

(11) Bailey, "A Khotanese Text...", s. 28-51.